

Панухник О. В.
д-р екон. наук, професор,
завідувачка кафедри економіки та фінансів
Тернопільського національного технічного університету
імені Івана Пулюя

**ДИНАМІЧНІ ЗМІНИ У ФОРМУВАННІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ ПІД ВПЛИВОМ ВІЙНИ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ І ЗАВДАННЯ НА ПЕРСПЕКТИВУ**

Вступ. Сьогочасна несправедлива війна, розпочата росією проти України, створила низку непередбачуваних викликів і загроз для українського народу, революціонізуючи усі звичні аспекти повсякденного буття. Соціально-економічні трансформації, які зараз відбуваються у політичному й економічному просторі, неухильно впливають на розвиток територіальних громад (далі – ТГ) та процес

формування їх бюджетних можливостей, висуваючи вимогу органам місцевого самоврядування щодо здатності відстоювати обороноздатність, самодостатність і поступ територій. Такі обставини настійно підкреслюють потребу налагодження ефективної системи фінансового управління на місцевому рівні задля сприяння загальнодержавному економічному прогресу й конкурентоспроможності територій. У контексті місцевих бюджетів ефективна фіскальна політика є ключовим чинником забезпечення стійкого функціонування спроможних ТГ. Отже, питання аналізу сучасного стану формування місцевих бюджетів та виявлення фактичних бюджетоутворюючих показників і резервів їх нарощування набуває особливої актуальності. Вважаємо, що лише адекватно побудована фіскальна система дасть змогу ТГ в умовах невизначеності підтримувати соціальні ініціативи, інноваційні програми та забезпечувати населення якісними послугами для комфортного життя у вимірах сучасної України.

Метою роботи є порівняльний аналіз фіскальної динаміки формування дохідної частини місцевих бюджетів у довоєнний і воєнний часи, а також ідентифікація наслідків цього парадигмального зсуву через недоотримання податкових надходжень до місцевих бюджетів та окреслення перспективних напрямів розвитку ТГ шляхом розв'язання фінансових проблем і забезпечення стійкості, сталості й адаптивності фіскального управління регіонів у часи кризи.

Основна частина. Розгорнутий конфлікт на території України від 24 лютого 2022 року порушив традиційний державний фіскальний каркас, змушуючи органи місцевого самоврядування швидко адаптуватися до нових реалій задля підтримки подальшого розвою ТГ й посилення обороноздатності держави на місцях. Оскільки одним із пріоритетних і економічно важливих напрямів є процес формування бюджетних можливостей на місцевому рівні, доцільно схарактеризувати тенденції податкових надходжень до бюджету у період війни й до розпочатого конфлікту з росією. Внаслідок масового переміщення населення, руйнації об'єктів інфраструктури, зміни економічної активності бізнесу генерація дохідної частини бюджету й розподіл витрат відбувається нерівномірно, дестабілізуючи в такий спосіб фінансову стійкість місцевого рівня. В умовах війни в регіонах, що підпадають або є наближеними до зони бойових дій, спостерігається зменшення податкових надходжень, чисельна втрата платників податків, скорочення місцевої фіскальної бази, що, як наслідок, провокує нестачу доходів багатьох ТГ, які перспективно могли би фінансувати життєво необхідні послуги населення та наповнили б єдиний казначейський рахунок у перспективі.

Загалом, вдаючись до дослідження ефективності використання бюджетного потенціалу місцевих бюджетів ТГ, треба зазначити, що аналіз надходжень основних бюджетоутворюючих податків та факторів, які впливають на ці надходження, відбувається за допомогою таких показників податку на доходи фізичних осіб,

єдиного податку, акцизного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Саме завдяки такій основі наповнення вітчизняного бюджету місцеві громади до початку війни могли розраховувати на стабільність власних джерел доходів (рис. 1).

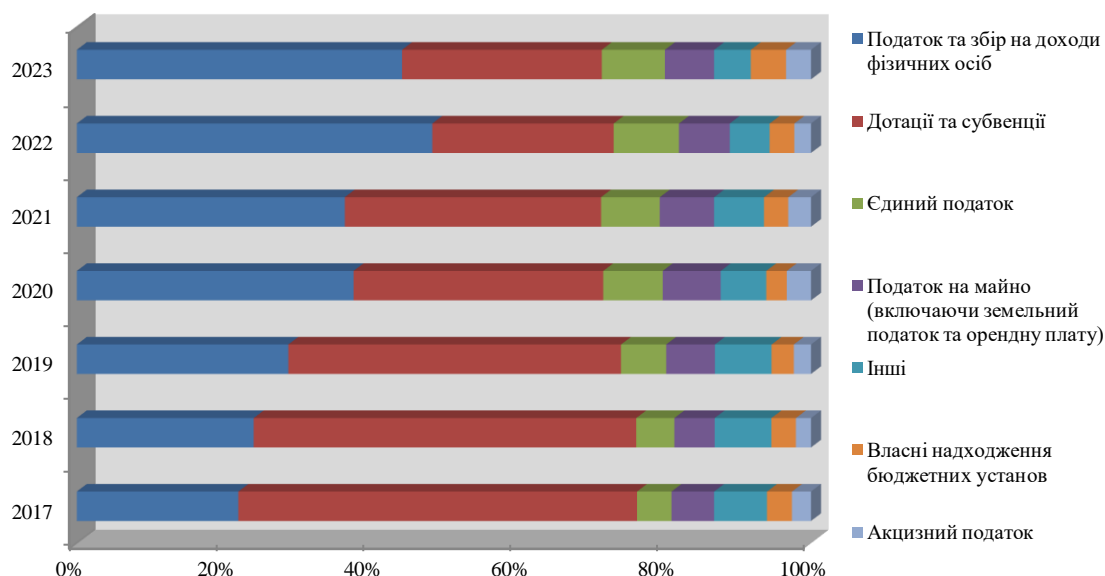

Рисунок 1 – Структура власних доходів бюджетів ТГ в Україні у 2017–2023 рр., %

Примітка: сформовано автором на основі [1; 2].

Проведений структурний аналіз дохідної частини місцевих бюджетів ТГ із 2017 до 2023 року засвідчує нестабільність надходжень протягом аналізованого періоду. До того ж можемо стверджувати, що, до прикладу, порівняно з довоєнним 2021 роком, бюджетні можливості ТГ у 2023 році сумарно зросли на 25,5 %, що перевищило приріст державного бюджету. Водночас, загальні надходження до місцевих бюджетів перевищували видатки на суму 5,8 млрд грн. У 2023 році сумарні доходи регіонів були виконанні на 97,6 %, становлячи 652,6 млрд грн, де лівову частку склали податкові надходження – 434,5 млрд грн (66,6 %), із яких найбільшу питому вагу займали податки на доходи, податки на прибуток та податки на збільшення ринкової вартості (70,15 %) і місцеві податки та збори (23,01 %). Зокрема, ключовими результатами аналізу, які засвідчують ефективність і стабільність сплати податків сьогодні в Україні, є [3]:

– через розпочату війну розмір податку з доходів фізичних осіб, який займає найбільшу питому вагу у структурі доходів місцевих бюджетів, зменшився шляхом вилучення військового податку до держбюджету. Однак, порівняно з показником довоєнного часу, наприклад, із 2017 роком, можна зазначити позитивну динаміку як результат успішності реалізації державних податкових реформ;

– внаслідок новацій у податковому законодавстві, зокрема щодо переходу великого бізнесу на спрощену систему оподаткування, відбулося зростання єдиного податку на 8,6 млрд грн, порівняно з 2022 роком, особливо у тих регіонах країни, де розмістився релокований бізнес;

– у період початку війни найбільшого спаду зазнали надходження акцизного податку через надання податкових пільг на імпорт пального у 2022 році. Саме ж зростання податкових надходжень відбулося лише наприкінці 2022 року після часткового відновлення ставок на пальне, що дає змогу сьогодні спостерігати нетиповий раніше ріст роздрібного акцизу;

– значно гіршою є ситуація зі сплатою податку на землю, коли динаміка надходжень до місцевих бюджетів протягом усього 2022 року була від’ємною та лише починаючи із грудня цього ж року відбулося зростання. Однак навіть попри неоднозначний прояв сучасних позитивних результатів щодо сплати податку на землю (загальний приріст у 2023 році становив 5 млрд грн) місцеві бюджети ще досі не змогли досягти довоєнного рівня.

Звичайно, варто розуміти, що ситуація у територіальних громадах є різною і багато ТГ мають недостатню ефективність, однак вміння швидко адаптуватися до нових реалій у контексті політико-економічних змін дало змогу органам місцевого самоврядування ефективно використовувати наявні кошти та нарощувати отримані фінансові ресурси. Війна в унікальний спосіб показала стійкість місцевої влади, міцність фінансової основи ТГ та вміння протистояти серйозним зовнішнім загрозам на рівні регіонів.

Висновки. Підсумовуючи, вважаємо, що наслідки повномасштабної війни – руйнування інфраструктури, зменшення обсягів виробництва, зниження споживчої активності населення та ін. – призвели до значного скорочення доходів місцевих бюджетів, а додаткові витрати на гуманітарну допомогу, відновлення пошкоджених об’єктів та підтримку внутрішньо переміщених осіб поглибили фінансові труднощі окремих ТГ. Сьогодні ж, у контексті загального порівняння довоєнних і воєнних показників бюджетоутворюючих податкових надходжень, місцеві органи влади продемонстрували приголомшливий результат – виконання у 2022–2023 роках бюджету із профіцитом, на відмінну від держбюджету, що насамперед пов’язано з локалізацією бойових дій та ефективним пошуком нових джерел доходів і практичною їх імплементацією задля забезпечення фінансової стабільності громад. Вважаємо, що посилення місцевого підприємництва, дотримання податкового законодавства, стимулювання інвестицій із високим соціально-економічним ефектом, активна співпраця з міжнародними організаціями та благодійними фондами для залучення фінансової допомоги регіонам сприятиме ще більш ефективному фінансовому управлінню на місцевому рівні в умовах воєнного конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статистичний збірник. *Міністерство фінансів України*. URL: <https://mof.gov.ua/uk/> (дата звернення: 20.03.2024).
2. Місцеві бюджети та фінанси. *Децентралізація*. URL: <https://decentralization.ua/> (дата звернення: 30.03.2024).
3. Державний вебпортал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 05.04.2024).